

'Ik wil niet dat mijn moeder achter me staat snap je?'

Hoe Marokkaans-Nederlandse jongeren zich het internet eigen maken

Koen Leurs

TVGEND 17 (1): 5–26

DOI: 10.5117/TVG2014.1.LEUR

Abstract

This article charts to what extent Moroccan-Dutch young people (12-18 years old) negotiate the affordances of Internet platforms to engage in multi-layered gender identity constructions. I disentangle how the informants creatively make do with the affordances of online discussion forums, MSN Messenger and social networking sites to come to terms with contradictory parental, religious and youth-cultural gender norms. Gender is mobilized as the key analytical category, but intersecting age-specific, religious, migration and youth-cultural power relations are also taken into consideration. The analysis is grounded in quantitative survey data of 344 Moroccan-Dutch students, in-depth interviews with 43 Moroccan-Dutch young people as well as participatory-observations conducted on online discussion forums, MSN Messenger and online social networking sites. The article draws on fieldwork carried out in the context of the Utrecht University research project *Wired Up: Digital Media as Innovative Socialization Practices for Migrant Youth*.

Keywords: identiteitsconstructie, internetgebruik, Marokkaans-Nederlandse jongeren, gender, affordances, sociale netwerksites

Inleiding

'Ja jongens die ... volgens mij houden ze meer van buiten dan van thuis achter MSN zitten of achter de computer en zo' – Meryam, 15 jaar oud¹

Onderzoek naar Marokkaans-Nederlandse jongeren is veelal gefocust op opvallend, problematisch, deviant en extreem gedrag zoals jeugdcriminaliteit en overlast, psychische gezondheidsproblematieken, islamitische radicalisering, scholingsachterstanden en werkloosheid (bijvoorbeeld

Jurgens, 2007). Door anti-immigratie politici, zoals Geert Wilders, en in populistische persuitingen wordt dergelijk onderzoek regelmatig gebruikt om een eenzijdig en stereotype beeld van de gehele Marokkaans-Nederlandse jeugd te schetsen. Ik wil het beeld nuanceren en richt mij hier niet op excessief of opvallend gedrag, maar op alledaagse identificatieprocessen van Marokkaans-Nederlandse jongeren (12-18 jaar).² Omdat een belangrijk deel van het leven van deze jongeren zich inmiddels digitaal afspeelt (Brouwer, 2006; D'Haenens & Ogan, 2013; Saeys & Devroe, 2010), besteed ik aandacht aan de manieren waarop jongeren zichzelf online profileren en hoe ze zo een eigen plek in de wereld veroveren en aansluiting vinden bij anderen. Mijn empirisch veldwerk bestond uit drie fasen: digitaal enquêteren van 1408 jongeren, diepte-interviews met 43 Marokkaans-Nederlandse jongeren, en participerende observatie.

In dit artikel richt ik mij in het bijzonder op de vraag hoe de *affordances* van verschillende internetplatformen meer of minder mogelijkheden bieden voor gelaagde genderidentiteitsconstructies. Medium-specifieke affordances maken bepaalde handelingen mogelijk en limiteren anderen, door een combinatie van zowel technologische instellingen, normen en percepties van gebruikers als bredere ideologische kaders. Uit de *survey* resultaten, interviews en observaties bleken de als anoniem ervaren forumdiscussie-sites, als privé ervaren MSN Messenger en sociale netwerksites, zoals Hyves en Facebook, het meest gebruikt te worden en het belangrijkste gevonden te worden onder Marokkaans-Nederlandse jongeren.

Hoewel persoonlijke ervaringen uiteenlopen, wordt in analyses van genderdynamieken onder deze jongeren doorgaans een scheiding van seksen, een dubbele opvoedingsmoraal onder ouders en een verschil in bewegingsvrijheid buitenshuis van meisjes ten opzichte van jongens uitgelicht (Geense & Pels, 2002; Pels & De Haan, 2003; Brouwer, 2006). De vraag komt op of dergelijke dynamieken veranderen nu een groot deel van het alledaagse leven van opgroeiende jongeren is gedigitaliseerd. Hoe schipperen deze jongeren op het internet tussen verschillende culturen, zoals de soms stringente man-vrouw- verhoudingen van hun ouders, de religieuze gemeenschap en normen die circuleren in hedendaagse jeugdculturen? Kunnen meisjes meer autonomie opeisen vanachter hun computerscherm? Welke rol spelen internetapplicaties in de ontwikkeling van praktijken, strategieën en ideeën over seksualiteit, tijdens versieren en daten? Wat zijn de voordelen die ervaren worden en wat zijn de eventuele negatieve gevolgen? Welke mogelijkheden en beperkingen voor identiteitsconstructie ontstaan in interactie met de specifieke eigenschappen van verschillende internetplatformen?

De data analyseer ik aan de hand van een theoretisch kader dat Media- en Genderstudies in dialoog brengt. Aandacht voor het onderscheidende karakter van internetplatformen, oftewel mediums specificiteit, wordt gecombineerd met een oog voor hoe alledaagse *offline* man-vrouwverhoudingen – die mede beïnvloed zijn door complexe en diverse migratiegeschiedenissen – *online* worden vormgegeven. Gender wordt gemobiliseerd als de belangrijkste analysecategorie, maar identiteitsconstructie wordt niet in isolatie van leeftijd-specifieke, religieuze, migratie- en jeugd-culturele dynamieken onderzocht. Ik pleit er tevens voor internetplatformen niet te begrijpen als neutrale omgevingen waarin vrijelijk identiteiten geconstrueerd worden: online-omgevingen genereren namelijk handelingsmogelijkheden en -beperkingen voor gebruikers. Gender- en mediums specificiteit worden daarom in hun samenhang benaderd als een wederkerige sociaal-technologische relatie; technologische eigenschappen en gender zijn dynamische processen die elkaar wederzijds beïnvloeden.

Mijn argument is als volgt gestructureerd: allereerst schets ik het theoretisch kader en beschrijf ik de gebruikte onderzoeksmethodes. Het empirisch gedeelte van het artikel is opgebouwd uit een bespreking van gebruikerservaringen van drie platformen: achtereenvolgens bespreek ik genderdynamieken in forumdiscussies, MSN Messenger en sociale netwerksites. In mijn besluit reflecteer ik verder op de manier waarop articulaties van genderidentiteiten samenhangen met de eigenheid van verschillende internetplatformen.

Theoretische vertrekpunten

In deze sectie zet ik het theoretisch begrippenapparaat uiteen dat gehanteerd wordt om de empirische data te analyseren. Naast een schets van genderdynamieken in Marokkaans-Nederlandse gezinnen en digitale identiteitsconstructie bespreek ik gender en de werking van mediums specifieke affordances.

Trees Pels en Mariëtte de Haan beargumenteren dat Marokkaans-Nederlandse ouders specifieke sociale, religieuze en culturele gedragingen verwachten van hun dochters. Schematisch gesteld krijgen jongens aan het begin van de puberteit een grotere bewegingsvrijheid buitenshuis, terwijl van meisjes verwacht wordt dat ze de eer van de familie hooghouden. Meisjes, zo stellen ze, worden geacht zich gesloten en bescheiden op te stellen in contact met jongens: *'they still face the most restrictions, and they spend much of their leisure time with female family members and friends*

in domestic settings' (2003, pp. 52-61). Marjo Buitelaar merkt op dat het balanceren tussen individuele autonomie en aansluiting bij het collectief onder Marokkaans-Nederlandse vrouwen ambivalente genderverhoudingen met zich mee brengt en 'multicultureel kapitaal' veronderstelt. Bijvoorbeeld discussies over maagdelijkheid laten complexe manoeuvres zien tussen Marokkaanse kringen (ouders, islam) en Nederlandse *peers* (2002; 2007). In toenemende mate is het omgaan met deze conflicterende beweegredenen ook zichtbaar op het internet.

Paul Geense en Trees Pels bespraken al in 2002, in een van de eerste onderzoeken naar internetgebruik onder Marokkaans-Nederlandse jongeren, hoe discussies op sites als Maroc.nl en Yasmina.nl gebruikt worden door meisjes om het 'verschil in bewegingsvrijheid' en de 'dubbele moraal' van door jongens verworven vrijheden die meisjes onthouden worden aan de kaak te stellen (2002, pp. 10-13). In navolging van dit onderzoek stelde Lenie Brouwer dat Marokkaans-Nederlandse meiden forums gebruiken om de strenge islamitische verwachtingen waar ze soms mee geconfronteerd worden te relateren aan een liberale jeugdcultuur. Op die manier nuanceren ze zowel het dominante beeld over moslimvrouwen dat bestaat in het Westen als het beeld dat bestaat over westerse vrouwen in hun eigen gemeenschappen. Ook stelt ze dat forums als een veilige ontmoetingsplaats gebruikt worden, omdat het niet altijd passend wordt geacht dat jonge moslimvrouwen jongens ontmoeten in een café (2006). Dergelijke bevindingen zijn grotendeels gestoeld op onderzoek naar het gebruik van forums, maar in de afgelopen jaren is het web gefragmenteerd in diverse internetplatformen, en is het web in zijn totaliteit meer multimediaal, interactief en visueel geworden (D'Haenens & Ogan, 2013). De vraag komt daarom op hoe andere internetplatformen door Marokkaans-Nederlandse jongeren gebruikt worden, en hoe man-vrouwnarratieven op verschillende onlineplekken worden geuit en ervaren. Vandaar het belang om de eigenheid van internetplatformen in ogenschouw te nemen.

Voortbouwend op *culture studies* en feministische techniekfilosofie wordt digitale identiteitsconstructie in dit artikel voornamelijk beschouwd als (de ervaring) van gearticuleerde verhalen over het zelf en de ander die gebonden zijn aan, maar niet volledig bepaald worden door, alledaagse sociaal-technologische, materieel-belichaamde en tekstuele relaties. Ik definieer identiteit niet als neutraal, stabiel of natuurlijk, maar als een dynamische deelverzameling die vorm krijgt en ervaren wordt binnen specifieke internetplatformen en ingekleurd wordt door een samengaan van verschillende assen van betekenisgeving, zoals gender, etniciteit, religie, leeftijd en generatie. Voortbouwend op Nira Yuval-Davis benader

ik identiteitsconstructie als het continue proces van het articuleren van genderverhalen over zelf en de ander: *'stories that people tell themselves and others about who they are (and who they are not)'* (2006, p. 202). Stuart Hall beargumenteert dat dergelijke verhalen begrepen kunnen worden als *'narratives of the self'* die gebruikt worden om uitdrukking te geven aan de positionering van zelf, de ander en het gevoel ergens toe te behoren. Deze narratieven ontstaan enerzijds uit praktijken en vertogen die het individu bijvoorbeeld in een bepaalde categorie interpelleren, zoals "jongen" of "meisje", "Marokkaanse", en/of "Nederlander". Anderzijds bestaat er altijd enige bewegingsruimte en handelingsvermogen om zelf invulling te geven aan deze categorieën, deze creatief te combineren of deze open te breken (1996, pp. 5-6).

Zowel op het internet als daarbuiten kennen deze narratieven een performatief karakter: door middel van het continue proces van symbolisch uiting geven, worden identiteitscategorieën als gender, maar ook ras of geloof ge(her)constitueerd. Vanuit dit post-structuralistisch kader ontstaan mannelijkheid en vrouwelijkheid uit hetgeen we doen, niet uit wat we zijn (Butler, 2003). Op het web is dit niet anders, zoals Lisa Nakamura en Peter Chow-White beargumenteren: het gaat er niet alleen om hoe ras zichtbaar is online, maar ook hoe ras op verschillende manieren uitgedragen en uitgevoerd wordt: *'users don't just consume images of race when they play video games, interact with software, and program: instead, they perform them'* (2012, p. 8). Dus ook binnen digitale cultuur is gender als een belangrijke as van identiteitsvorming best te begrijpen als een *'way of doing things'* (ibid, 8-9).

Dit artikel onderzoekt genderidentiteitsnarratieven en de mediumspectifieke karakteristieken van internetplatformen als het resultaat van *'mutual shaping'*, oftewel een wederkerige sociaal-technologische relatie (Van Doorn & Van Zoonen, 2009). Op deze manier ga ik voorbij aan eenzijdige interpretaties van de rol van gender of technologie op identiteitsvorming en vice versa, en meer bepaald enerzijds *'gender essentialism'* (oftewel gender is een autonome kracht die technologie beïnvloedt) en anderzijds *'technological determinism'* (oftewel technologie is een autonome kracht die gender beïnvloedt). De twee staan niet los van elkaar, maar co-construeren elkaar: *'mutual shaping of gender and technology, where neither gender nor technology is taken to be pre-existing, nor is the relationship between them immutable'* (Wajcman, 2007, p. 287). Ik operationaliseer de wederkerige relatie tussen gender en technologie door te focussen op hoe affordances van verschillende internetplatformen ervaren en toegeëgend worden.

In haar etnografisch onderzoek naar sociale netwerksites beargumenteert danah boyd dat het belangrijk is om de technologische instellingen van deze omgevingen te analyseren: 'the architecture of a particular environment matters' (boyd, 2011, p. 39). Ze stelt dat deze instellingen, als '*affordances do not dictate participants' behavior, but they do configure the environment in a way that shapes participants' engagement*' (ibid). Het concept affordances is afkomstig vanuit de psychologie, waar het allereerst werd gebruikt om de wederkerige relatie tussen subjecten en hun omgevingen te duiden. James Gibson ontwikkelde het concept om het subject en haar omgeving in samenhang te benaderen in plaats van ze dichotoom als elkaars losstaande tegenpolen te zien (1979).

Voortbouwend op dit perspectief kunnen internetplatformen als artefacten gezien worden die bepaalde handelingen mogelijk maken, maar die ook op een bepaalde manier eigen gemaakt kunnen worden door gebruikers: '*[technologies] may be both shaped by and shaping of the practices humans use in interaction with, around and through them*' (Hutchby, 2001, p. 444). De eigenheid van affordances komt voort uit de materiële eigenschappen van een medium (wat zijn de mogelijkheden en beperkingen van een interface), gebruikers- culturen (hoe worden de eigenschappen toegeëigend door gebruikers), percepties (hoe worden affordances ervaren) en bredere ideologische processen van betekenisgeving (normen geldend binnen dominante discoursen) (Hayles, 2004; Zhao, Liu, Tang & Zhu, 2013). Alvorens ik achtereenvolgens bespreek hoe genderidentiteitsconstructie en de affordances van onlinediscussiefora, MSN Messenger en sociale netwerksites elkaar wederzijds vormen, zet ik hieronder de methoden van empirische dataverzameling uiteen.

Veldwerk

De empirische data besproken in dit artikel is verzameld binnen *Wired Up*, een interdisciplinair onderzoeksproject van de Universiteit Utrecht (2008-2013). Geesteswetenschappers werkten in dit onderzoek samen met pedagogen en sociologen om meer inzicht te krijgen in de rol van internet in identiteitsconstructie, netwerkvorming en leerprocessen onder migrantenjongeren in Nederland en de Verenigde Staten. In het onderzoek vond een triangulatie van data plaats op basis van vragenlijstonderzoek, diepte- interviews en online-observaties. In tabel 1 is een overzicht gegeven van het tijdspad van het veldwerk.

De enquêtes waren er op gericht om inzicht te krijgen in welke internetplatformen jongeren gebruikten. Digitale vragenlijsten zijn afgenomen in de computerlokalen van 7 middelbare scholen in Nederland onder 1408 leerlingen. Onder de deelnemers bevonden zich 344 Marokkaans-Nederlandse jongeren, onder wie 181 meisjes en 163 jongens. Vervolgens heb ik 43 Marokkaans-Nederlandse jongeren geïnterviewd op scholen, universiteiten en cafés (22 meisjes en 21 jongens in de leeftijdscategorie van 12-18 jaar). Jongeren tussen 12 en 16 jaar zijn geselecteerd uit diegenen die interesse hadden getoond in het onderzoek tijdens het survey-onderzoek, en informanten van 17 en 18 jaar zijn geworven via een sneeuwbal- steekproefmethode. Hierbij werd ik geassisteerd door Fayrouz Boulayounne, een Marokkaans-Nederlandse studente. De interviews waren er op gericht meer te weten te komen over de beweegredenen voor het gebruik van verschillende platformen en percepties van identiteitconstruerende onlinehandelingen. Ten slotte deed ik participerende observatie op die platformen die het populairst waren bij de informanten.³ Op basis van de gebruikersgegevens die ik opmaakte uit het analyseren van de vragenlijsten wist ik waarop te focussen in mijn diepte-interviews. Mijn observaties hebben zich vervolgens gericht op die platformen waar jongeren het meest over praatte tijdens de interviews. Tijdens deze laatste fase verzamelde ik articulaties van identiteit (MSN gesprekken, persoonlijke profielpagina- updates en dergelijke) zoals die online gepubliceerd werden door informanten.

Tabel 1 Overzicht tijdspad veldwerk

Veldwerk activiteit	Periode
Pilot diepte-interviews	najaar 2009
Pilot onlinevragenlijsten	najaar 2009
Pilot participerende observatie: Verzameling MSN Transcripten	december 2009 – januari 2010
Afname onlinevragenlijsten	voorjaar - najaar 2010
Diepte-interviews	najaar 2010 – voorjaar 2011
Follow-up interviews	najaar 2011 – najaar 2012
Participerende observatie	najaar 2011 – najaar 2012

De vier meest populaire platformen waren YouTube, MSN Messenger, sociale netwerksites en forumdiscussiepagina's (Leurs, 2012, p. 90). In dit artikel wordt YouTube buiten beschouwing gelaten, omdat de informanten dit platform enkel gebruikten voor het bekijken van video's. De focus is in dit artikel op de manier waarop jongeren hun identiteit online vormgeven door "*user-generated-content*" te publiceren, hetgeen wel gebeurde op forums,

MSN en sociale netwerksites. Van deze drie platformen was MSN Messenger het populairst. Slechts 3,3 procent van de Marokkaans-Nederlandse meisjes en 7,4 procent van de Marokkaans-Nederlandse jongens gebruikten nooit MSN, de anderen gebruikten het eens per week of vaker. 19,9 procent van de meisjes bezocht geen sociale netwerksites, dit getal lag op 26,4 procent onder jongens. 50,3 procent van de meisjes bezocht geen forums, jongens deden dit minder (71,2 procent). Naast de frequentie is de mate van gehechtheid aan platformen onderzocht. In de vragenlijst werd de volgende vraag opgenomen: 'Hoe erg zou je de onderstaande dingen missen als je ze niet meer kunt doen?' Zoals blijkt uit tabel 2, werd MSN het belangrijkste gevonden. Slechts 5 procent van de meisjes en 17,5 procent van de jongens zouden MSN niet missen, als ze het niet meer konden gebruiken. Bijna twee derde (61,3 procent) van de meisjes zou het bezoeken en deelnemen aan sociale netwerksites missen, dit is voor bijna de helft 47,7 procent van de jongens het geval. Bijna een vijfde (18,2 procent) van de jonge vrouwen gaf aan forumdiscussies heel erg te zullen missen, als ze er niet meer aan zouden kunnen deelnemen. Dat gold voor nog geen vijf procent (4,3 procent) van de jongens.

Tabel 2 Gehechtheid aan internetplatformen van 344 Marokkaans-Nederlandse jongeren

Hoe erg zou je de onderstaande dingen missen als je ze niet meer kunt doen?	Helemaal niet	Een beetje	Heel erg	Totaal
Forumdiscussiesites (bv. Marokko.nl)				
Meisjes	58.6 %	23.2 %	18.2 %	100 %
Jongens	76.7 %	19.0 %	4.3 %	100 %
MSN Messenger (bv. MSN, E-buddy)				
Meisjes	5.0 %	32.2 %	62.8 %	100 %
Jongens	17.5 %	32.5 %	50.0 %	100 %
Sociale netwerksites (bv. Hyves, Facebook)				
Meisjes	38.7 %	29.3 %	32.0 %	100 %
Jongens	42.3 %	30.0 %	27.6 %	100 %

Online discussiefora

'Op Marokko.nl en Chaima.nl staan onderwerpen die niet overal worden besproken, weet je.' – Amina, 13 jaar

Niet alleen bieden internetfora, zoals Marokko.nl, Chaima.nl en Maroc.nl de mogelijkheid voor Marokkaans-Nederlandse jongeren om zich virtueel

onder gelijkgestemden te voegen, dergelijke pagina's bleken in het bijzonder veel aantrekkingskracht uit te oefenen op Marokkaans-Nederlandse meisjes. Minder dan een derde van Marokkaans-Nederlandse jongens (28,8 procent) gaf tijdens het beantwoorden van onze vragenlijst aan eens per week of vaker forumdiscussiesites te bezoeken. De helft van de meisjes surfte eens per week of vaker naar forumpagina's, een op de vijf (21,5 procent) deed dat zelfs dagelijks. 41 procent van de meisjes gaf aan forums 'een beetje' of 'heel erg te missen' als ze er geen gebruik meer van kunnen maken tegenover 23 procent van de jongens. De vraag komt op hoe dit verschil tussen jonge mannen en vrouwen geduid kan worden. In deze paragraaf onderzoek ik de waarde van forumdiscussies in het leven van vrouwelijke informanten door te onderzoeken hoe ze werden gebruikt en ervaren om gevoelige kwesties omtrent liefde, relaties, geloof, huwelijk en seksualiteit bespreekbaar te maken.

Onlinediscussiefora bieden geregistreerde gebruikers de mogelijkheid om binnen een aantal door de moderators van de website voorgestelde rubrieken berichten te lezen en reacties te plaatsen. De informanten bezochten voornamelijk Marokko.nl en in mindere mate Chaima.nl. Om een indruk te geven: Marokko.nl heeft bijna 200.000 leden, 1,2 miljoen berichten en 32 miljoen reacties (2013). Rubrieken als 'Marokkaanse jongeren en actualiteiten', 'Onzinhoekje', 'Marokkaanse jongeren, liefde en relaties', 'Marokkaanse jongeren, islam en seksualiteit', 'Theelounge', 'De wereld van de Marokkaanse vrouw' en 'Verhalenhoek' zijn populair.

Zoals het citaat van Amina in de opening van deze paragraaf aangeeft, leefde onder informanten het gevoel dat op forums gemakkelijker over bepaalde onderwerpen gesproken kon worden dan offline. Tijdens mijn groepsinterview met de 16-jarige Naoul en 15-jarige Inzaf gaf Naoul aan dat er 'heel open' over 'taboeonderwerpen' wordt gepraat op Marokko.nl. Inzaf illustreerde de werking van de affordance van anonimiteit op forums: gebruikers kunnen zich onherkenbaar presenteren: 'ja net wat je zegt ze zijn toch heel "undercover" niemand weet wie het is'. De 15-jarige SouSou legde uit dat de karakteristieken van forums het mogelijk maken om persoonlijke onderwerpen, die voornamelijk gerelateerd waren aan hun genderidentiteitsconstructie bespreekbaar te maken: 'bijvoorbeeld je hebt een speciale rubriek over seksualiteit zeg maar en dat soort dingen, dat.. Ja zoiets praat je normaal niet over, maar [online] vind je wel informatie'. Ze voegde hier aan toe dat het handig kan zijn 'voor mensen die iets willen weten of niets durven te vragen.' 13-jarige Inas gaf ook aan dat ze het makkelijker vindt om persoonlijke onderwerpen op een forum bespreekbaar te maken dan face-to-face: 'ja als je een probleem hebt, waarover je met

iemand wilt praten' is het denk ik online 'makkelijker dan zeg maar met mijn vriendin, omdat mensen meestal een andere naam geven. Dan praten ze er veel makkelijker over. Dat het wel fijn is zeg maar'. De 16-jarige Bibi gaf een voorbeeld over wat verstaan wordt onder persoonlijke onderwerpen als seksualiteit:

Ja, bijvoorbeeld over seks ofzo voor de huwelijk en dan zeggen ze van "Ja want bij de Mar... moslimsgeloof als jij de eerste dag moet jij niet tegenwerken tegen je man om te gaan doen" en zulke dingen ga ik echt niet naar m'n ouders "Mama, papa, luister, is dat zo?" Ja is wel hchouma weet je wel, ik ben dan verlegen om dat tegen mijn ouders te gaan zeggen.

Bibi vond het moeilijk om over gevoelige onderwerpen, zoals seks tijdens de eerste huwelijksnacht in de context van de Marokkaanse gemeenschap en het islamitische geloof, te praten met haar ouders. Ze stelt dat dergelijke onderwerpen 'hchouma' zijn.⁴ Informanten gaven aan gemakkelijker anoniem op forums dergelijke ervaringen en gedachten te bespreken dan face-to-face met ouders of vrienden. Mediawetenschappers noemen deze mediums specifieke affordance 'anonymity-fuelled disinhibition', oftewel het anonieme karakter van discussiefora kan het durven experimenteren met nieuwe ideeën stimuleren 'on discussion threads... anonymity may provide a cover for more intimate and open conversations' met nieuwe ideeën (Bernstein, 2011, p. 6). Gebruik maken van de affordance van het platform om anoniem persoonlijke gevoelens, frustraties en vragen bespreekbaar te maken kan een positieve uitwerking hebben op het zelfvertrouwen van deze jonge vrouwen. 15-jarige SouSou voelde zich op haar gemak, ze omschreef het forum als een plek 'waar je met andere Marokkanen gewoon [onder elkaar] bent'. Ilham, 13 jaar, legde uit dat je persoonlijke gevoelens of vragen kunt posten op het forum, waarop anderen kunnen reageren. De reacties komen van veelal gelijkgezinden, stelde ze, 'dan heb je ook iedereen die achter jou staat'. Het gevoel gesteund te worden door een gemeenschap biedt steun, in de woorden van Ilham: 'dan gaat je een soort van zelfverzekerdheid en zo omhoog.'

De mogelijkheid van het opdoen van kennis over seksuele omgang is ook een uiterst relevante bevinding, gelet op het feit dat Nederlandse jongeren met een etnische of religieuze minderheidsachtergrond zich niet altijd aangesproken voelen door mainstream seksuele voorlichting op middelbare scholen of door online-initiatieven. Pauline Borghuis, Christa de Graaf en Joke Hermes stellen dat Marokkaans- en Turks-Nederlandse jongeren zich niet kunnen identificeren met de vaak directe en expliciete bewoordingen

die gebruikt worden in onlinecampagnes: *'they feel their voice is not heard; they cannot identify with the sites but rather feel repulsion and rejection'* (2010, p. 235). Op een meer theoretisch niveau is het performatief bediscussiëren van gender en seksualiteit binnen publiek toegankelijke online- forums progressief te noemen, aangezien de scheiding tussen het mannelijke publieke domein en vrouwelijke privé-domein dat vaak als karakteristiek voor Marokkaanse culturen beschouwd wordt hiermee kan worden doorbroken (Skalli, 2006).

MSN Messenger

'Op MSN kan je, ja veel dingen zeggen en zo, dingen die je buiten niet op straat zegt, want dan schaam je misschien ook wel. Als er bijvoorbeeld een meisje voor je staat, dan ga je je schamen en zo. Ja en als je op MSN doet, dan kan je gewoon, gewoon typen zonder dat ze je ziet, dus dat is makkelijker' – Faruk, 16 jaar

Op basis van het vragenlijstonderzoek valt vast te stellen dat 'instant messaging' technologieën als MSN Messenger immens populair waren onder Marokkaans-Nederlandse jongeren. 97 procent van de meiden en 93 procent van de jongens gebruikte de technologie minstens eens per week, en 71 procent van de meiden en 67 procent van de jongens gebruikte MSN dagelijks. Ook tabel 2 geeft aan dat de doelgroep sterk gehecht was aan het platform. Deze populariteit kan verklaard worden op basis van de twee communicatievormen die het platform mogelijk maakt. Deze sluiten direct aan op cruciale identificatieprocessen tijdens de adolescentie: *'two modes of adolescent connectivity'* worden gestimuleerd, net name persoonlijke zelfidentificatie en meer publieke sociale identiteitsvorming (Boneva, Quinn, Kraut, Kiesler & Shklovski, 2006, p. 202). De eerste, meer persoonlijke communicatievorm verwijst naar de privé, een-op-een gesprekken die MSN mogelijk maakt waarmee jongeren hun persoonlijke plek in de wereld kunnen verwerven. De tweede communicatievorm, 'one-to-many communication' verwijst naar de mogelijkheid van gebruikers om nicknames te kiezen om een boodschap uit te zenden naar andere gebruikers die opgenomen zijn in de contactenlijst. Gloria Jacobs stelt dat MSN inzicht biedt in hoe jongeren hun identiteit articuleren, zowel *en plein public* op de bühne als achter de coulissen: *'the backstage conversations [one on one exchanges] are where alliances are formed, problems are discussed and solved and plans are made beyond the hearing of others... the onstage places [nicknames]*

are where alliances are declared and social positions and presence are established' (2003, p. 13). In deze paragraaf verken ik de toe-eigening van de affordances van MSN Messenger op basis van deze twee mediums specifieke communicatievormen.

Informanten gebruiken nicknames om een podium te beklimmen voor het oog van gemiddeld 231 contacten. Ter illustratie wil ik de volgende nicknames noemen⁵: 'mocrogirl', 'Miss Mocro Chick', 'mocro-boy'; 'Als de viissen op houden met zwemmen stop iik met meisjes zoeken ;)', 'Toon berouw!!.....Allah (swt) zal het van je accepteren en jou inchAllah in goedheid laten verkeren!!' en 'Ik Hou Kapoet veel van jou (❤️)..... mijn gevoelens kunnen niet weg voor jou 😊', 'MØ رَحْمَة BadBoy' en "..♡.п О и я я.♡..". De gekozen nicknames geven inzicht in het kruispunt van invloeden waarop Marokkaans-Nederlandse jongeren zich bevinden. Zo is er in deze articulaties van genderidentiteiten een wisselwerking tussen gender, etniciteit, religie, straattaal, MSN-taal, interetnisch taalgebruik en/of internationale jeugdcultuur zichtbaar.

Op MSN vindt er daarnaast, achter de coulissen, '*person-to-person communication*' plaats, door middel van een-op-een chat-gesprekken kunnen jongeren zichzelf vergelijken met anderen en bevestiging van eigen gevoelens, gedachten en handelingen verkrijgen: dit geeft mogelijkheid tot exploratie van eigen genderverhoudingen: '*to "decipher" the self*' (Boneva et al., 2006, p. 202). Allereerst gaven informanten aan het belangrijk te vinden dat ze persoonlijke gesprekken kunnen voeren. MSN werd op verschillende manieren privé gehouden. 16-jarige Nevra zegt bijvoorbeeld dat ze niet wil weten dat haar broer ziet wat voor een gesprekken ze had of met wie ze sprak: 'ja die hoeft niet mee te kijken', als hij toch naar de computer komt, 'dan klik ik alles weg, dat gaat hem niets aan (lachend) hij hoeft het niet te weten'. Naast het gegeven dat informanten aangaven eerst te bellen of sms-en om zeker te weten dat ze een persoonlijk gesprek konden voeren en dat de juiste persoon achter de computer zat, werd dit ook in de MSN chatgesprekken zelf vastgesteld. In een transcript dat ik heb geanalyseerd deed gebruiker Owsark dit door te vragen '*oja was iets ben je alleen'. 13-jarige Inas omschreef haar gebruik als volgt:

Ik doe het meestal als ze er niet zijn, anders gaan ze meekijken. En dat vind ik niet zeg maar zo fijn... nou omdat ik meer over privédingen praat, zeg maar. Bijvoorbeeld als ik met een jongen praat, dan wil ik niet zeg maar dat mijn moeder achter me staat, snap je?

Doordat informanten in de gaten konden houden of hun ouders, broers of zussen meekeken, konden in hun perceptie onderwerpen als vriendschappen, relaties en de liefde aangesneden worden. Op deze manier gebeurden er dingen die bij de gratie van de beslotenheid van het internetplatform plaatsvonden. Faruk stelde bijvoorbeeld dat dergelijke affordances van MSN gebruik ervoor zorgen dat je je 'losser' voelt, en ook Amina stelde 'op MSN doe je gewoon alles dat je wilt, niemand ziet toch hoe je je voelt'. Lenie Brouwer beargumenteert dat het belangrijk is voor alle jongeren, maar voor jongeren met een strengere religieuze achtergrond in het bijzonder dat het internet als een beschermde ontmoetingsplek gebuikt kan worden, aangezien soms weinig andere gelegenheden voorhanden zijn om in contact te komen met andere jongeren (2006, np).

Tijdens mijn veldwerk vernam ik dat de affordances die erbinnen gelden doorbroken kunnen worden, hetgeen ernstige gevolgen kan hebben, wanneer contacten de ruimte uitstappen.

Koen Leurs: zijn er ook nog andere vervelende dingen die bijvoorbeeld jij of andere bekenden hebben meegemaakt op het internet?

Inzaf: vervelende dingen?

Naoul: ja ik heb wel eens meegemaakt, meisje die wij kenden, die heeft dan eh met webcam

Inzaf: lichaamsdelen

Naoul: haar lichaamsdeel laten zien in de cam en toen heeft die jongen dus een foto gemaakt,

En die heeft hij naar de hele stad gestuurd. En op een gegeven moment kwam het dus bij haar neef terecht, en toen heeft zij heel erge klappen gekregen van hem.

Inzaf: ja heel erg, ze kwam gewoon in het ziekenhuis

Naoul: twee dagen in het ziekenhuis gezeten volgens mij en op een gegeven moment kwam haar vader er ook achter en toen heeft zij weer heel erge klappen gekregen, toen heeft zij een week ofzo in het ziekenhuis gezeten

Inzaf: ze heeft mij zelf ook allemaal hier [wijzend op haar nek en schouders] haar blauwe plekken laten zien [...]

Naoul: heel heftig'

Een vriendin van twee informanten belandde in het ziekenhuis nadat ze geslagen was door haar vader en broer. Die waren woedend geworden toen zij naaktfoto's hadden gezien van het meisje. Tijdens een gesprek zette haar vriendje haar onder druk en ontblootte ze haar bovenlijf voor de webcam. De webcambeelden die hij had opgeslagen op zijn computer bleken een

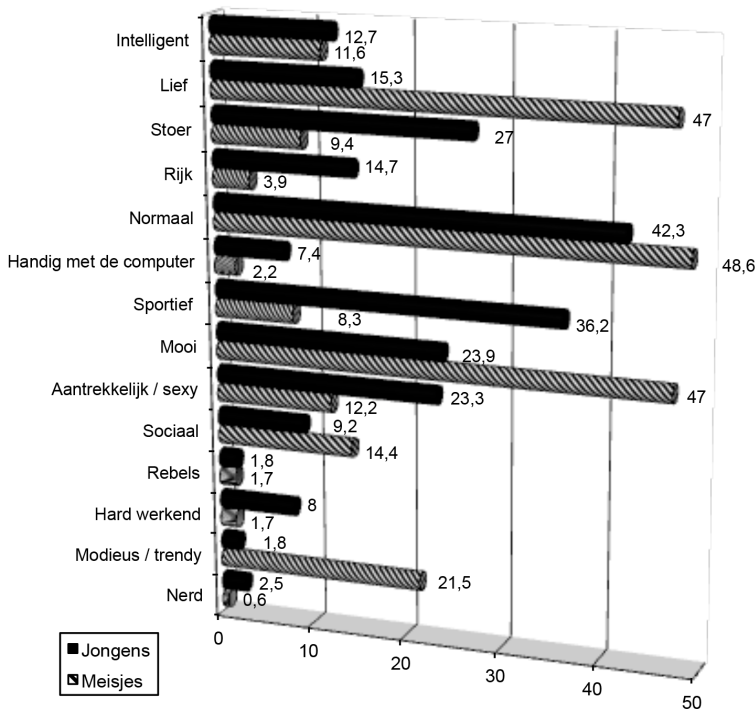
nieuw machtsmiddel. Toen de relatie verbroken was, nam hij wraak door de foto's te delen met anderen. Vanwege de affordances van MSN wordt het platform ervaren als gesloten, maar objectief gezien is het platform niet geheel gesloten. Ondanks dergelijke risico's ervoeren de informanten MSN Messenger als een waardevol instrument om persoonlijke genderidentiteiten vorm te geven.

Sociale netwerksites

De surveydata lieten zien dat meer dan twee derde van Marokkaans-Nederlandse jongeren gehecht is aan het gebruiken van sociale netwerksites, zoals Hyves of Facebook (zie tabel 2). De affordances op sociale netwerksites omvatten verschillende profileringsmogelijkheden. De doelgroep vond het vooral belangrijk te laten zien of ze een jongen of een meisje zijn (76 procent van de meisjes, 62 procent van de jongens) en foto's te publiceren (62 procent van de jongens en 51 procent van de meiden). Ten eerste onderzoek ik daarom in deze paragraaf hoe en waarom in het bijzonder foto's op persoonlijke profielpagina's zijn doordrongen van gender en seksualiteit. Ten tweede ga ik na hoe informanten hyperlinks naar groepspagina's gebruiken om hun identiteit te distribueren over uiteenlopende voorkeuren.

Figuur 1 toont hoe Marokkaans-Nederlandse jongeren die deelnamen aan de survey zichzelf wilden tonen in hun profielfoto om aantrekkelijk gevonden te worden door hun vrienden. Naast bovenal als 'normaal' (49 procent) willen meisjes 'lief' (47 procent), 'mooi' (47 procent), 'modieus/trendy' (22 procent), 'sociaal' (14 procent) en 'sexy' (12 procent) overkomen. Jongens willen zichzelf ook als 'normaal' (42 procent) tonen, naast 'sportief' (36 procent), 'stoer' (27 procent), 'mooi' (24 procent) en 'sexy' (23 procent). De beschrijvingen van de informanten van foto's die gepubliceerd worden op profielpagina's zijn doorspekt met stereotypen van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Oussema (15 jaar) beschreef de verschillen tussen jongens en meisjes die volgens hem bestaan als volgt: 'bij jongens is het meer van eh, kijk eens hoe stoer ik ben, kijk eens hoe gespierd ik ben en bij meisjes is het alle vriendinnen samen, kusje zo, en we staan zo' (poseert voorovergebogen en tuit zijn lippen). 14-jarige Kenza vertelde 'ja want bijvoorbeeld meisjes zetten foto's van henzelf, van hun vriendinnen erop en zo, maar jongens niet. Bijvoorbeeld jongens zetten gewoon stoere foto's'. De eveneens 14-jarige Ziham specificeerde dat meisjes 'ja ze zetten gewoon met strakke kleding ofzo, dan haar los' en jongens 'zetten zeg maar stoere foto's neer' ze laten hun 'middelvinger ofzo' zien. De gedeelde ervaringen van wat als normale

zelfpresentatie gezien wordt, zijn vooral genderstereotypisch dichotoom: mannelijk of vrouwelijk. Deze bevinding komt overeen met onderzoek naar profielfoto's van bijvoorbeeld jongeren in Estland (Siibak, 2009) en de Verenigde Staten (Strano, 2008).

Figuur 1 Hoe zou jij je tonen in je profielfoto om leuk gevonden te worden door je vrienden? (Grafiek toont gemiddelden van 344 Marokkaans-Nederlandse jongeren)

De manieren waarop jongeren zich wensten te laten zien in profielfoto's kunnen begrepen worden als een aandachtseconomie. Informanten waren erop gericht om aandacht van hun vrienden te trekken. Ik gebruik hier het woord aandachtseconomie, omdat informanten aangaven veel waarde te hechten aan het krijgen en kunnen tonen van goedkeurende commentaren. Op Hyves kon de hoeveelheid aandacht bijvoorbeeld vastgesteld worden door te kijken naar hoe vaak iemand 'respect' had gekregen van vrienden (een teller toont hoe vaak de 'respect'-knop onder een gepubliceerde afbeelding aan was geklikt), hetgeen op Facebook gebeurt door middel van de getoonde aantal clicks op de 'like'-knop. Ayoub (14 jaar) vertelde dat het

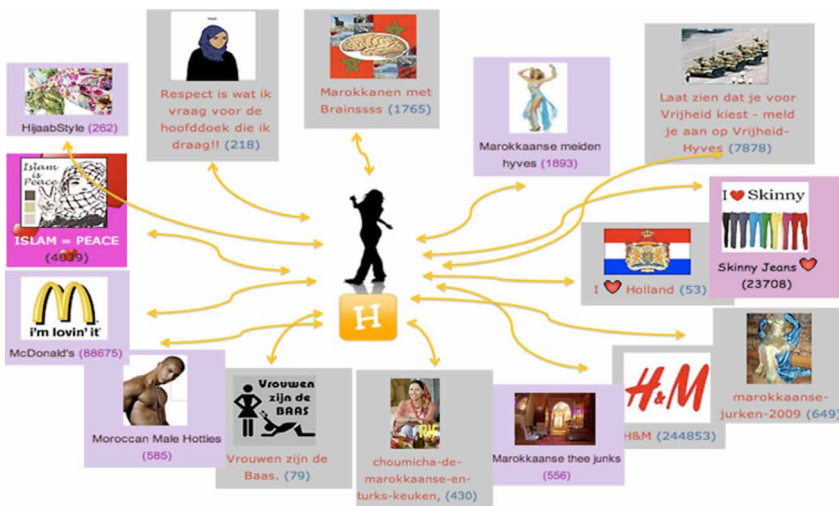
krijgen van respect op Hyves belangrijk was, omdat je op die manier met je foto 'het verhaal van de dag bent', oftewel, de foto met de meeste respect en commentaar verscheen op de Hyves openingspagina van bevriende contacten. Voldoen aan bepaalde conventies en verwachtingspatronen levert 'respect' en reacties op. Gewenste lichaamshoudingen blijken veelal gestoeld op stereotype beelden van mannelijkheid versus vrouwelijkheid. Ze herbevestigen ongelijke machtsverhoudingen en vormen van patriarchale dominantie.

De vraag is echter of de stereotype objectivering van hun lichamen, zoals die herkenbaar is in de beschrijvingen van jongens en meisjes, enkel te verwerpen is als problematisch. Zo kan gesteld worden dat een bewuste, strategische zelfrepresentatie het handelingsvermogen vergroot. Zo hebben onderzoekers aangetoond dat jonge moslim- vrouwen in Qatar een gevoel van macht ervoeren door hun seksuele identiteit visueel uit te dragen op Facebook, hetgeen in Qatar offline minder mogelijk wordt geacht (Leage & Chalmers, 2010, pp. 34-35). Op een vergelijkbare manier omschreef de 17-jarige Ferran dat de als gesloten ervaren affordances van profielpagina's ertoe kunnen leiden dat Marokkaans-Nederlandse meisjes soms een andere kant van zichzelf online tonen om aandacht te krijgen van jongens: 'ik denk dat meisjes wat lossier zijn daarin, omdat ze dan niet echt contact hebben met jongens zelf, echt contact, sommige Marokkaanse meisjes doen gekke foto's.. zetten ze dan daar erop.' Daarbij blijft echter hetzelfde kopieergevaar bestaan dat hierboven is omschreven, waarbij foto's uit de als persoonlijk ervaren context van sociale netwerksites gehaald kunnen worden en onder ogen gebracht kunnen worden bij een niet voorzien publiek.

Naast specifieke genderverhoudingen tonen digitale zelfpresentaties aan hoe jongeren zich vanuit een kruispunt van culturele invloeden manoeuvreren. Eerder besprak ik in de analyse van MSN nicknames de hybridisering van gender, jeugd-culturele en diaspora- affiniteiten. Op sociale netwerksites is een dergelijke gedistribueerde identificatie ook herkenbaar in bijvoorbeeld het gebruik van een nickname als '^mocr0^girlsZz^' op Hyves of zelfprofielingsmogelijkheden, zo noemde Oussema (15 jaar) dat het op Facebook 'mogelijk is om je geloofsovertuiging weer te geven, en ik vind het belangrijk om dat te laten zien'. In het bijzondere focus ik hier op hoe de affordance om hyperlinks te publiceren strategisch gebruikt wordt. Op Hyves konden gebruikers hyperlinks plaatsen door lid te worden van zogenaamde groepspagina's. Wanneer een gebruiker lid werd van een groep, verscheen het icoon van de groepspagina op de persoonlijke profielpagina van de betreffende gebruiker.

Informanten gaven aan deze pagina's te gebruiken om een boodschap over zichzelf uit te dragen. Senna, 14 jaar oud, zei bijvoorbeeld 'ik ben trots op Marokkanen en zo, van die clubjes, daar ben ik wel lid van.' In plaats van homogene articulaties van identiteit wordt het echter duidelijk dat identiteiten beter als een deelverzameling van uiteenlopende affiniteiten te begrijpen zijn. Door lid te worden van groepen toonde de 14-jarige Loubna bijvoorbeeld haar islamitische achtergrond en haar fascinatie met de vampierserie Twilight: 'ik ben lid van Twilight, ik ben daar heel erg fan van. Ik heb al die boeken gelezen en zo'. Ze voegde toe, ook 'iets met 'Hoofddoek' of zo, ja allemaal van die islamitische groepen heb ik wel op Hyves... Om te laten zien van "Daar ben ik lid van"'.

Figuur 2 Hyves groepspagina's gelinkt op de profielpagina van Midia, 13 jaar

Figuur 2 toont de groepen waar de 13-jarige Midia lid van was op Hyves gedurende het onderzoek. Het eigen maken van de affordances van hyperlinks illustreert de performatieve werking van genderidentiteitsconstructie online. Door te hyperlinken articuleerde ze haar islamitische achtergrond met de groepen 'Islam=Peace', vroeg erkenning voor het dragen van een hoofddoek 'Respect is wat ik vraag voor de hoofddoek die ik draag', hetgeen ze combineerde met haar interesse voor mode met 'HijaabStyle'. Deze interesse werd verder duidelijk door de groepen 'H&M', 'Marokkaanse-jurken-2009', 'Skinny Jeans love'. Ze toonde positieve identificatie met Nederland 'I Love Holland' en Marokko met de groepen 'Marokkanen met

Brainssss'. Ook toonde ze haar voorkeur voor Marokkaanse mannelijkheid met 'Moroccan Male Hotties' en vrouwelijkheid met 'Marokkaanse meiden hyves'. Een claim voor vrouwelijkheid maakte ze met 'Vrouwen zijn de Baas'. Ook in haar etensvoorkeuren werd gelaagdheid zichtbaar met de groepen 'Choumicha-de-marokkaanse-en-turks-keuken', 'Marokkaanse thee junk's' en 'McDonalds'. Tenslotte benadrukte ze haar vrijheidsgezindheid met de groep 'Laat zien dat je voor vrijheid kiest'.

Deze voorbeelden geven aan hoe informanten hyperlinks naar groepspagina's gebruiken om uiteenlopende voorkeuren te benadrukken. Hyperlinks verschaffen inzicht in de constructie van gender als onderdeel van identiteitsvorming die best gezien kan worden als een dynamische deelverzameling. Door te hyperlinken naar verschillende gemeenschappen laten Marokkaans-Nederlandse jongeren zien dat zij onverenigbaar geachte categorieën, zoals Nederlands nationalisme, islamitische overtuigingen, gender, seksualiteit, Marokkaanse kleding- en etensvoorkeuren, globale jeugdcultuur en politiek activisme samenbrengen. Dit is een digitale weerspiegeling van hoe in het alledaagse leven van jongeren met een migratieachtergrond verschillende gender, diaspora, jeugd-culturele, en religieuze affiniteiten samengaan en elkaar wederzijds beïnvloeden.

Conclusies

In dit artikel heb ik beargumenteerd hoe het eigen maken van de mediuspecifieke affordances van onlinediscussieforums, MSN Messenger en online sociaal netwerken zicht biedt op hoe Marokkaans-Nederlandse jongeren in hun articulatie van genderidentiteiten schipperen tussen wisselende man-vrouwverhoudingen van hun ouders, de religieuze gemeenschap en normen die circuleren in hedendaagse Nederlandse jeugdculturen. Platformspecifieke affordances ontstaan vanuit het samenspel van materiële eigenschappen, gebruikersculturen, percepties van mogelijkheden en bredere ideologische discourses. Vragenlijst data van 344 Marokkaans-Nederlandse jongeren zijn gecombineerd met diepte-interviews met 43 jonge Marokkaanse-Nederlanders en digitale narratieven verzameld tijdens mijn participerende observatie van forumdiscussiepagina's, MSN Messenger en sociale netwerksites.

De analyse beperkt zich tot een momentopname van hoe Marokkaans-Nederlandse jongeren zich het internet eigen maakten in de periode eind 2009-eind 2012. Gebruikersvoorkeuren zijn echter continu in beweging en de instellingen van internet- platformen veranderen ook constant. Tijdens

deze periode van veldwerk, maar ook daarna, is er dan ook veel veranderd. In 2009 was Hyves in Nederland nog vele malen populairder dan Facebook. In juli 2011 haalde Facebook Hyves in, en Hyves is inmiddels zelfs opgedoekt en bestaat sinds december 2013 enkel nog als een gamesplatform. De naam van MSN Messenger was al lange tijd veranderd naar Windows Live Messenger (wlm), maar het programma werd door de informanten enkel aangeduid met zijn oude naam. Microsoft wil echter wlm ook opheffen en gebruikers zullen worden verplicht om van wlm naar Skype over te stappen. De rol van MSN is inmiddels ook grotendeels overgenomen door mobiele- telefoonapplicaties als Whats App en de messenger-functie op Facebook. Aangezien het internet niet meer weg te denken is uit ons dagelijks leven, blijft het belangrijk om momentopnames van het internet te nemen en gegronde analyses van de beleving van verschillende gebruikersgroepen te maken. Enkel op deze manier is het mogelijk om de wederkerige relatie tussen identiteit en technologische affordances te analyseren en hedendaagse micropolitieke processen – zoals nieuwe vormen van handelingsvermogen en uitsluiting – te erkennen.

Een bespreking van identificatieprocessen van Marokkaans-Nederlandse jongeren is daarnaast maatschappelijk relevant, omdat inzicht in het alledaagse leven een welkome aanvulling biedt op eerder onderzoek naar deze gemeenschap, dat zich voornamelijk richtte op criminaliteit en overlast, psychische gezondheidsproblematieken, radicaliteit en islam en scholingsachterstanden en werkloosheid. Gezien vanuit een feministisch, mutual shaping perspectief op genderperformativiteit, veronderstelde ik dat zowel gender als platform specifieke affordances tot stand komen doordat ze elkaar vormen. De informanten bleken de mogelijkheden en beperkingen van forums, MSN en sociale netwerksites te onderzoeken in hun worsteling met conflicterende persoonlijke en collectieve gender, religieuze en (jeugd) culturele beweegredenen. Het eigen maken van verschillende platformen (strategisch gebruik van anonimiteit op forums, een gevoel van controle over privégesprekken, en hyperlinken naar uiteenlopende groepen en onderwerpen) schiep handelingsvermogen voor genderperformativiteit. De informanten konden op deze manieren (in hun ogen) bijvoorbeeld respectievelijk hun eigen seksualiteit onderzoeken, persoonlijke onderwerpen bespreekbaar maken, contact leggen met nieuwe liefdes en meer autonomie opeisen over zelf-positionering. Hiermee stelden ze online de parameters van hun sociale en fysieke werelden ter discussie. Affordances werden niet enkel heilzaam toegeëigend. Naaktfoto's die in vertrouwen gedeeld werden in privé geachte ruimte van Instant Messenger verwerden tot een nieuw machtsmiddel, wanneer ze buiten het platform gepubliceerd werden. Ook

ontstonden nieuwe vormen van uitsluiting doordat bijvoorbeeld offline man-vrouwverhoudingen versterkt werden op sociale netwerksites door het gebruik van stereotypische profielfoto's. Bovenal werd inzichtelijk hoe online- en offline-identiteiten als een digitale deelverzameling worden gearticuleerd op verschillende platformen, waarbij vaak onverenigbaar geachte affiniteiten samengebracht bleken te worden.

Noten

1. De gebruikte namen zijn pseudoniemen die door de informanten zelf zijn voorgesteld.
2. Het label Marokkaans-Nederlandse jongeren refereert aan de groep jongeren die zelf heeft aangegeven geboren te zijn in Marokko, of minimaal een ouder te hebben die is geboren in Marokko. De deelnemers bestaan overwegend uit jongeren van de zogenaamde tweede generatie, oftewel de meeste informanten zijn geboren in Nederland. Een kleine minderheid van de informanten behoort tot de eerste generatie, van de 43 jongeren die deelnamen aan de diepte-interviews zijn bijvoorbeeld 4 informanten in Marokko geboren. Het label 'Marokkaans-Nederlands' wordt gebruikt omdat de meerderheid van de geïnterviewden deze term gebruikte om zichzelf te omschrijven.
3. De beperkte ruimte van dit artikel staat me niet toe uit te wijden over de uiteenlopende machtsverhoudingen binnen mijn veldwerk; zie voor een uitgebreidere discussie Leurs (2012) en (2013).
4. Loubna Skalli definieert 'hchouma' als een label dat in Marokko gebruikt wordt om genderspecifieke provocerende, taboe- of zedenoverschrijdende handelingen te beschrijven: 'slightly more charged than the concept of 'shame,' hchouma is the master socio-cultural code into which the Moroccan individual, and women in particular have been and still are socialized' (2006, p. 96).
5. Zes informanten hebben in totaal vrijwillig 26 MSN gesprekstranscripten aangeleverd, de vermelde nicknames zijn hier uit geselecteerd. Hier zijn enkel voorbeelden opgenomen die niet herleidbaar zijn tot individuele deelnemers aan het onderzoek.

Literatuur

- Bernstein, M.S., Monroy-Hernández, A., Harry, D., André, P., Panovich, K. & Vargas, G. (2011). 4chan and /b/: An analysis of anonymity and ephemerality in a large online community. *Proceedings of the Fifth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*, 50-57. Retrieved from: <http://www.aaai.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM11/paper/view/2873/4398>.
- Boneva, B.S., Quinn, A., Kraut, R., Kiesler, S. & Shklovski, I. (2006). Teenage communication in the instant messaging era. In R. Kraut, M. Brynin & S. Kiesler (Eds.), *Computers, phones, and the Internet*, (pp. 201-218). Oxford: Oxford University Press.
- Borghuis, P., Graaf, C. de & Hermes, J. (2010). Digital storytelling in sex education. Avoiding the pitfalls of building a 'haram' website. *Seminar.net*, 6 (2), 234-247. Retrieved from: <http://seminar.net/index.php/home/75-current-issue/148-digital-storytelling-in-sex-education-avoiding-the-pitfalls-of-building-aharam-Website>.

- boyd, d. (2011). Social networked sites as networked publics: affordances, dynamics, and implications. In Z. Papacharissi (Ed.), *A networked self: identity, community, and culture in social network sites*, (pp. 39-58). New York : Routledge.
- Brouwer, L. (2006). Giving voice to Dutch Moroccan girls on the Internet. *Global Media Journal*, 5(9), np. Retrieved from: http://lass.purduecal.edu/cca/gmj/fao6/gmj_fao6_brouwer.htm.
- Buitelaar, M. (2002). Negotiating the rules of chaste behaviour: re-interpretations of the symbolic complex of virginity by young women of Moroccan descent in The Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 25(3), 462-489.
- Buitelaar, M. (2007). Staying close by moving out. The contextual meanings of personal autonomy in the life stories of women of Moroccan descent in The Netherlands. *Contemporary Islam*, 1(1), 3-22.
- Butler, J. (2003). Performative acts and gender constitution. In A. Jones (Ed.), *The feminism and visual culture reader*, (pp. 392-402). London: Routledge
- D'Haenens, L. & Ogan, C. (2013). Internet-using children and digital inequality: A comparison between majority and minority Europeans. *Communications. The European Journal of Communication Research* 38(1): 41-60.
- Geense, P. & Pels, T. (2002). Allochtone jongeren op het Internet. *Migrantenstudies*, 18, 2-19.
- Gibson, J.J. (1979). *The ecological approach to visual perception*, Houghton Mifflin, Boston, MA.
- Hall, S. (1996b). Introduction: who needs identity? In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of Cultural Identity* (pp. 1-17). London: Sage.
- Hayles, K.N. (2004). Print is flat, code is deep: The importance of media-specific analysis. *Poetics Today*, 25(1), 67-90.
- Hutchby, I. (2001). Technologies, Texts and Affordances. *Sociology*, 35, 441-456.
- Jacobs, G. (2003, April). Breaking down virtual walls. Paper presented at the *Annual Meeting of the American Educational Research Association*, Chicago, IL.
- Jurgens, F. (2007). *Het Marokkanendrama*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Leage, R. & Chalmers, I. (2010). Degrees of caution: Arab girls unveil on Facebook. In S. Mazzarella (Ed.), *Girl wide web 2.0*, (pp. 27-44). New York, NY: Peter Lang.
- Leurs, K. (2012). *Digital Passages. Moroccan-Dutch youths performing diaspora, gender and youth cultural identities across digital spaces*. PhD thesis Utrecht University. Retrieved from: <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242468>.
- Leurs, K. (2013). "Ow god, die snobs zien ons weer aan voor een levend laboratorium". Participatief internet onderzoek over/met Marokkaans-Nederlandse jongeren. *Kwalon. Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek*, 18.2, 106-112. Marokko.nl (2013). Marokko Community. Retrieved from: <http://forums.marokko.nl/>
- Nakamura, L. & Chow-White, P. (2012). Introduction-race and digital technology: Code, the color line, and the information society. In L. Nakamura & P. Chow- White (Eds.), *Race after the internet* (pp. 1-18). New York, NY: Routledge.
- Pels, T. & Haan, M.J. de (2003). *Continuity and change in Moroccan socialization*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut / Utrecht University.
- Saeyns, F. & Devroe, I. (2010). Media à la carte? Mediaconsumptie van Turkse en Marokkaanse jongeren in Vlaanderen. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschappen*, 4, 298-319.
- Siibak, A. (2009). Constructing the self through the photo selection. *Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 3(1). Retrieved from: <http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2009061501>
- Skalli, L.H. (2006). *Through a local prism: gender, globalization, and identity in Moroccan women's magazines*. Oxford: Lexington Books.

- Strano, M.M. (2008). User Descriptions and Interpretations of Self-presentation Through Facebook profile images. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2(2), Retrieved from: <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008110402&article=5>.
- Van Doorn, N. & Van Zoonen, L. van (2009). Theorizing gender and the Internet. In A. Chadwick & P.N. Howard. *Routledge handbook of Internet politics*, (pp. 261-274). New York: Routledge.
- Wajcman, J. (2007). From women and technology to gendered technoscience. *Information, Communication & Society*, 10(3), 287-298.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 193-209.
- Zhao, Y., Liu, J., Tang, J. & Zhu, Q. (2013.) Conceptualizing perceived affordances in social media interaction design. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, 65(3) 289-302.

Over de auteur

Koen Leurs is als Marie Curie Postdoctoral Fellow verbonden aan de London School of Economics and Political Science. Binnen zijn huidig onderzoek getiteld 'U.P.L.O.A.D – Urban Politics of London Youth Analyzed Digitally' bestudeert Leurs digitale interculturele ontmoetingen tussen jongeren in verschillende wijken in Londen. Leurs is gepromoveerd in Genderstudies aan de Universiteit Utrecht. Zijn interesses gaan uit naar zowel kritische theorieën als kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden. In zijn publicaties heeft hij zich vooral toegespitst op de online-offline wisselwerking van gender, jeugdcultuur, diaspora, migratie en multiculturalisme.

E-mail: K.H.Leurs@lse.ac.uk
www.koenleurs.net